

Milli Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 4 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Begüm KURT/ Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Dr. Öğretim Üyesi. begumkurt@windowslive.com
ORCID ID: 0000-0002-4509-5125

Atf: KURT, B.(2020). Malatya Yöresi Türkülerinde Geleneksel Göç Olgusunun Yansımaları: Yayla Türküleri, Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt4, Sayı2, 30-42.

Gönderim Tarihi: 10 Temmuz 2020/ Kabul Tarihi: 26 Ekim 2020

MALATYA YÖRESİ TÜRKÜLERİNDE GELENEKSEL GÖÇ OLGUSUNUN YANSIMALARI: YAYLA TÜRKÜLERİ

Öz

Göç; ferdi ya da kitlesel olarak birtakım sebeplerin yarattığı çıkış isteğiyle kısa ya da uzun süreli gerçekleştirilen bir konum değiştirme faaliyetidir. Türkler için göç ve göç etmek özel ve kültürel bir kavramdır. Türkler, göçebe kültürünü Orta Asya'dan taşımış, Anadolu'da, hatta yeryüzünde dağıldıkları her coğrafi konumda devam ettirmiş, yaşam ve geçim şekillerinin neticesiyle göçebelik kültürünü var etmişlerdir. Sosyal ve edebi alanda bu kültürün etkilerini görmek mümkündür. Yaşanan her göç, şekli ve sebebi ne olursa olsun toplumsal ve kültürel bir olgu olarak manevi değerleri aktarmada önemli bir işleve sahiptir. Kültürel bellek aktarıcısı göçler, yine birer bellek aktarım aracı olan destanlarda, hikâyelerde, ağıtlarda ve türkülerde ifade bulmuştur. Türk yaşantısının en özel ifade araçlarından biri olan türkülerde göç olgusunun yayla göçleri bağlamında Malatya yöresi türkülerini üzerinden incelendiği bu nitel çalışmada, yazılı kaynak tarama yöntemi elde edilen verilerle türkülerde dile getirilmiş olan kültür; göç yaşantıları ve bunların yansıttığı iç ve dış dünya tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Gelenek, Göç, Yayla, Türkü.

REFLECTIONS OF TRADITIONAL MIGRATION PHENOMENON IN FOLK SONGS OF MALATYA REGION: HIGHLAND FOLK SONGS

Abstract

Migration; it is a short or long term change of position with the desire to exit, created individually or massively by certain reasons. For Turks, immigration and emigration is a special and cultural concept. Turks carried their nomadic culture from Central Asia, continued it in Anatolia, even in every geographical location where they were distributed, and created a nomadic culture as a result of their life and livelihoods. It is possible to see the effects of this culture in social and literary fields. Every migration, regardless of its form and reason, has an important function in conveying spiritual values as a social and cultural phenomenon. Cultural memory-transmitting migrations were expressed in epics, stories, laments and folk songs, which are also means of transferring memory. In this qualitative study, in which the phenomenon of migration in folk songs, one of the most special expressive tools of Turkish life, is examined through the folk songs of the Malatya region in the context of plateau migrations, the

culture expressed in folk songs with the data obtained from the written source scanning method; Migration experiences and the inner and outer world they reflect are analyzed.

Keywords:Culture, Tradition, Migration, Plateau, Folk Song.

Giriş

Göç kavramı zaman ve yaşam koşulları ne denli değişirse değişsin dünyada güncelliğini kaybetmemiş bir kavramdır. Zorunlu göçler bir yana bırakılacak olursa göçün kültürel bir faaliyet olarak gerçekleştirildiği milletlerin sayısının bir hayli olduğu görülecektir. Göç kavramına bağlı olarak onun bir yaşam tarzı olduğunu ifade eden konargöçerlik kavramı ise kültürle ilgili bir tanımlama olarak maddi manevi pek çok kültürel unsurda etkisi görülebilen davranış ve tutumları içermektedir. Bu bağlamda göç, yaşamın her alanında yansıma bulabilmiş ve kültürün farklı parçalarını bünyesinde barındırabilmiş bir olgudur. Özellikle halk bilgi sistemini yönetici ve yönlendirici bir etkisinin söz konusu olduğu söylenebilir. Halk mutfağından halk takvimine, halk hekimliğinden halk veterinerliğine ve birçok anonim halk edebiyatı ürününde, bilginin şekillenmesinde ve tecrübenin aktarımında işlev sahibi olmuştur. Sadece Türklerde değil pek çok farklı toplumda da kendine mahsus birtakım yaratıları ve davranış kalıplarını geliştirmiştir. Bununla birlikte Türk kültür hayatında derin izleri olan bir kültürel hadise olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkülerde göç ve yaylacılık geleneği üzerine bugüne kadar birbirini destekleyen ve bütünleyen birtakım çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların göç olgusuna bağlı olarak ayrılık, gurbet ve ölüm gibi temalar üzerine odaklandığını ve göç kavramının insan yaşamı üzerindeki etkilerine yer verildiğini ve bu etkilerin türküler üzerindeki yansımaları üzerinde durulduğu söylenebilir. Bunlara ek olarak türkülerin göçünü değerlendiren araştırmalar da mevcuttur. Bu çalışmada ise daha önce üzerinde herhangi bir değerlendirme yapılmamış olan Malatya yöresi yayla türkülerini incelenmiş¹, fiziksel anlamdaki göç olayı yani türkülerin yaşadığı göç değil, göç ve onun kültürel bir kalıntısı olan yayla göçünü anlatan türküler değerlendirilmiş; ifade edilen nakil şekilleri, göç sebepleri, göç yaşantıları ve bunların yansıttığı bilgi hazinesi tahlil edilerek türküler çalışmalarına yarar sağlamak amaçlanmıştır.

Göçle göç eden söz, milli kültürün naklinde bir araç olmuştur. Esasen sözlü kültür aktarımının gerçek anlamda bir göç olayı ile gerçekleşmesi, sözün göçü; türkülerin yaratımına ve icrasına sebep olan göçlerin önemini sergiler niteliktedir. Bu söz konusu önem edebiyat, tarih, coğrafya, ekonomi, psikoloji, sosyoloji gibi pek çok disiplin açısından değerler yüklenmiştir. Farklı boyutlarda ele alınıp değerlendirilmesi ve bütünsel perspektifte yorumlanması bir gerekliliktir. Bu bakış açısıyla hazırlanan çalışmada yazılı kaynaklardan yararlanılarak veri analizi yapılmıştır.

1. Türk Halk Kültüründe Göç Olgusu

¹ Konuyla ilgili Cengiz Gökşen'in Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu'nda sunulmuş *Türkülerde Yayla ve Yaylacılık* isimli bir bildirisi bulunmaktadır. Çalışmasında TRT Arşivindeki illere ait türkülerin ve yayla türkülerinin dağılımını gösteren bir tablo veren Gökşen, Malatya iline ait 77 türküler metni olduğunu belirtirken, yayla türkülerinin bulunmadığı ifadesine yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Gökşen, 2019: 231).

“Kelimeler, his ve mana kutucuklarıdır. Her bir kelimedede ayrı bir his, ayrı bir mana gizlenir. Kimisinde gam ve kasvet, kimisinde sevinç ve huzur vardır. Kimisinde kin ve nefret köpürür, kimisinde sekinet ve esenlik demlenir. Kimi kelimelerse, insan kalbi gibi zıt manaları birlikte içerir. Göç, bu nevi kelimelerdendir. Göç’ün bir yanı hüznün, bir yanı sevinçtir. Bir yanı kopuş ve inkisar, bir yanı vuslat ve ümittir” (Karademir, 2019: 4873). Bu olumlu ve olumsuz, çift yönlü anlam göç olayının sebepleri ve sonuçları ile bağlantılıdır. Göç olayına sebep olan durumun insan hayatında olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilmektedir. Bu nedenle göç kavramı üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde genellikle bu sebeplerin üzerinde durulduğu görülmüş, göç faktörlerinin de tanımlamaların odağında yer aldığı belirlenmiştir. Bu tanımlamalardan biri şöyledir:

Ekonomik, siyasi, sosyal, çevresel (ekolojik) veya bireysel nedenlerle bir yerden başka bir yere yapılan kısa, orta veya uzun süreli, geri dönüşü veya sürekli yerleşimi amaçlayan bir yer değiştirme hareketi (Önal-Dursun, 2012: 716). Tarifinden de anlaşılacağı üzere göç “bireyleri, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumları, toplumların oluşturduğu devletleri ve onun iç-dış politikasını, nihayetinde devletlerin ve örgütlerin bir araya gelerek oluşturduğu uluslararası sistemi ve uluslararası politikayı, ekonomik, siyasi, kültürel, psikolojik, sosyolojik vb. unsurlarla etkiler, yön verir, devşirir ya da değişime uğratar” (Arı-Türkan, 2018: 32).

Bu denli geniş ve çok yönlü etkiler barındıran göç olgusu ülkemiz özelinde oldukça canlı bir devinime sahiptir. Türk toplumu her zaman hareketli bir yaşam sergilemiştir. Bu hareketli yaşam içerisinde yaylak-kışlak, yarı göçebe, atlı göçebe ve konargöçer gibi kavramlar gelişim göstermiştir. Hayat şartları ve zamana uyum sağlamış, başkalaşmış ama illa ki var olmuş, bu yaşam aktiviteleri daima mevcudiyetini korumuştur. Mevsime bağlı mekân değişimlerinin anlatım bulduğu ve bugün yayla kültürüyle devam eden yaylak kışlak göçleri, Yörükler tarafından sürdürülen konargöçerlik, Türklerin göç kültürünün köklü ve daimi yansımaları olduğunun birer örneğidir.

Evrensel bir kavram olan göç üzerine yapılmış yerli ve yabancı birçok çalışmada göçün niteliğine ve hareket biçimine bağlı olarak bireysel-kitlesele, iç göç-dış göç, zorunlu-gönüllü, ekonomik-ekonomik olmayan, kısa ya da uzun süreli, düzenli-düzensiz, yasal ya da yasadışı gibi birçok şekli bulunduğu ifade edilmiştir. Tarihe bakıldığında göçün insanlar için önemli ve müşterek bir faaliyet olarak tarihin akışını, milletlerin kaderini değiştiren bir fonksiyona sahip olduğu görülmektedir. Bu özellikle Türkler için böyle olmuştur. İlk Türklerden ya da Proto Türklerden günümüze takip edebildiğimiz kadarıyla Türk kültürünün bugünkü mevcut duruma ulaşmasında göçlerin önemli bir payı bulunmaktadır.

Yaşam şekillerinin ifade ürünlerine olan etkisi kültür-edebiyat ilişkisi değerlendirildiğinde açık şekilde görülmektedir. Edebi ürünlerde de gözlendiği üzere göç, dinamik bir gösterimdir. Edebiyat ve toplum arasındaki sıkı bağ, milletlerin yaşam serüvenine bağlı olarak tecrübelerinin yansımaları ürünler ortaya koymuş, bu şekilde edebi verimlerde göç olgusunun etki ve yansımaları görülmüştür. Bu yaşanmışlığı yansıtan ürünlerden biri destanlardır. Destanlarda göç, önemli bir izlektir. Konargöçer hayatın anlatı araçlarından destanlar, göç kültürünün en geniş ifade bulduğu edebi verimlerden biridir.

“Destanlarda en tutumlu etno kültürel ve etno psikoloji tezahürlerden biri olan göç kavramı, geniş anlamıyla Türk etnik kültür sisteminin temel unsurunu teşkil eder. Göç,

eski Türk medeniyetinde yaşamın devriliyini, daimi türeyiş ve devamlılığını tecessüm ettirir (Abbasov, 2012: 3).”Genel olarak Türk destanlarına yansıyan ve sosyal bir olgu olan göçler, gerçeklikle bağdaşmaktadır. Gerek eski gerek yeni Türk destanlarında göçlerin genelde düşman saldırısı, baskını, baskısı veya başkalarının zorlaması sonucu ortaya çıkması Türk destanlarının tarihle ve gerçekle ilişkisine işaret etmektedir. Türk destanlarının içine yer, kişi ve boy isimleri kökeninin yerleştirildiği de gözden kaçmamaktadır (Arvas, 2012: 225). Türeyiş Destanı'nın devam halkası olarak nitelendirilebilecek *Göç Destanı* bunun en tipik örneğidir. Tarihi bir kaynak sayılabilecek Göç Destanı Uygurların, Gali Tigin'in Çinli bir prensesle evlenebilmesi karşılığında kutlu kayanın verilmesi neticesinde Tanrı tarafından kıtlık ve kuraklıkla cezalandırılmaları ile yaşadıkları zorluk üzerine, ana yurtlarını terk etmek zorunda kalışlarını, öz varlığına sahip çıkamayan bir milletin göçle yaşadığı hazin macerayı ifade eder.

Destanlar gibi halk hikâyeleri de göçebe yaşama ayna tutmuş, göçer kültürden izler barındırmıştır. Destanlardaki bu gerçekçi içerik ve temel konu halk hikâyelerinde daha çok dekor özelliği göstermektedir. Bununla birlikte bizatihi göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçişin bir ürünü olarak karşımıza çıkan halk hikâyeleri, bünyesinde göçer kültürü muhafaza etmiş edebi eserlerdir. Ali Berat Alptekin bir milletin hayat tarzı olarak nitelendirdiği halk hikâyelerinin bu bağlamdaki kabiliyetine dikkati çekerek göç kültürüne dair maddi ve manevi kültürel unsurları taşıma işlevlerinden şöyle söz etmiştir:

“Halk hikâyeleri anlatıldığı dönemde devrinin olayları ile kendisini yenilemiş, aynı zamanda eski hayat tarzının izlerini de tekrarlayarak geçmişle günümüz arasında bir köprü görevi görmüştür. Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre, Emrah ile Selvi Han, Aşık Garip, Arzu ile Kamber, vb. büyük halk hikâyelerinde göç işlenmiştir. Çünkü bu tür hikâyeler göçer hayatla yerleşik hayatın mücadelesi gibidir. Hikâyenin asıl kahramanlarından erkek şehir kültürü içerisinde yetişmiş ve üst düzey yöneticilerden oluşurken, kızlar daha aşağı seviyeden ve göçer hayatı izlerini taşımaktadırlar. Ancak bu metinlerdeki göç çok sebeplidir (Alptekin, 2010: 86-86). “Başlık parası kazanmak, zengin olmak, sevgiliye ulaşmak gibi nedenlerle yurdundan ayrılan erkek kahraman halk hikâyelerindeki göç temasını harekete geçirmektedir.

Göç olgusunun yansımalarıyla yalnızca destan, efsane, halk hikâyesi gibi mensur türlerde değil, *akşam oldu kon, sabah oldu göç; terziye göç demişler, iğnem başımda demiş; üç göç, bir yangın yerini tutar; eken biçer, konan göçer ya da yaman komşu, yaman avrat, yaman at; birinden göç, birin boşa, birin sat* gibi atasözlerinde veya *göç eylemek, göçüp gitmek gibi deyimlerde* ya da anonim veya ferdi halk nazmı verimlerinde de karşılaşmak mümkündür. Bununla birlikte bütün bu folklorik ürünlerde göç olgusunun içine en çok işleyen duygu belki de üzüntüdür. Bu nedenle özellikle göç ve ağıt iç içe geçmiş iki kavram olması dolayısıyla ağıtların içerisinde özel bir yer teşkil ettiği söylenebilir. Terkedilen yurt, gerçekleşen sürgün, yaşanan kayıplar, ayakta ve hayatta kalabilmenin sancısı, yani göçlerin karanlık yüzü en çok ağıtlarda dile gelmiştir. Söz konusu halk edebiyatı mahsulleri toplumsal ve bireysel göçlerin beraberinde ayrılık, hasret, ölüm, yalnızlık, çaresizlik, fakirlik, zalimlik, umut gibi birçok kavramı ihtiva ettiğini göstermektedir. Yurttaşlık ve hemşerilik gibi kavramları da özelleştiren göç, göçmen edebiyat ürünleriyle toplum ve insanın kültürle harmanlanan yaşam kalıntılarını sergilemektedir.

Tarihin ilk dönemlerinden bugünlere varlık gösteren göç olgusu, varoluşunu ve yok oluşunu göç kavramı ile izah eden bir millet olarak Türklerin halk kültüründe özel bir yere sahiptir ve bu olgunun halk yaratması edebi verimlerde de sıklıkla işlev bulduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla geçmiş yaşam alışkanlıklarının devamı niteliğinde bir uygulama olan göçlerin, insanların tabiat koşullarına uyum sağlama çabası olarak biçimlenen göç kültürüyle ve onun eşlikçisi edebi verimlerle, kendisine özgü bir ifade dünyası yarattığı söylenebilir. Bu edebi verimler içerisinde göç olgusunu yansıtan faaliyetlerden biri yaylacılık geleneği olmuştur.

“Yayla tabiri yaylak kelimesinden gelmekte olup, eski Türkçe metinlerde yaz mevsiminin geçirildiği yer anlamına gelir. Günümüze kadar kullanılan bu kelime, Osmanlı dönemine ait sözlüklerde konar-göçer yaşamı simgelemektedir. Yaylak, iskân mahallerindeki yaşam anlayışı yarı göçebe hayat tarzının en belirleyici unsurudur. Bu tarz göçebelik daha çok konar-göçer tabiriyle açıklanır. Göçebelik, mevsimlere göre veya ekonomik şartlara bağlı olarak sürekli yer değiştiren toplulukların hayat şekli iken konargöçerlikte mekân belirlidir.” (Gümüşçü, 2016, s. 677-678).

Türk yaşam biçiminin en eski uygulamalarından biri olan yaylacılık; yaylak ve kışlak biçiminde iki uygun yerleşim yerinin belirlenmesi esasına dayanmaktadır. Yaz aylarında yüksek ve serin bölgelere, kış aylarında ise dağ eteklerine konumlanma biçiminde bir konargöçer yaşam teşekkül ettirilir. “Yaşadıkları bozkır coğrafyasından dolayı temel geçim kaynağı hayvancılık olan Türkler, hayvanlarına gerekli şartları temin edebilmek için konar-göçer hayata ihtiyaç duymuşlardır. Bu konar-göçerlik de yaylak ve kışlak hayat tarzını beraberinde getirmiştir (Durmuş, 2014, s. 269-272; Kafesoğlu, 2011, s. 205-331; Kundakçı, 2019: 243).“

Yaylacılık, Türklerin ilk atasına kadar dayandırılan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin soyunun kendisinden geldiğine inanılan Hz. Nuh’un oğlu Yafes’in, (Türkler “Ebülce Han”, “Bulça Han” derler) ilk Türk yurdunda, göçebe hayatı yaşadığına; onun yaylasının çok büyük ve yüksek bir dağ olduğuna inanılırdı (Ögel, 2010:150). Türklerin bu yerleşim hususiyeti en eski tarihî metinlerde dile getirilmiş bir husustur. Beylerin, bey oğullarının kendilerine ait yaylakları olduğunun ifade edildiği ve “yayla bağışlamak” gibi bir motif de içeren Dede Korkut hikâyelerinde yayladan şu şekilde söz edilmektedir: “Yerden göge ucalubdur yanı karlı, elvan otlu, gök sünbüllü güzel dağlar, çıkub çıkub ak ordular ağır eller ol dağları yaylamasa, seküsünde bedev atlar örük üste otlamasa, sırtlarında kızıl geyik kır teke sıçramasa, çeşmesinün üstünde ala saybânlar çapılmasa, kızıl güller sepilmese, yangıl almalar tökülme, sürahiler düzülme, lali çakır süzülme, körpe kuzular çevrülme, av etinden dadlukebâblar buyrulmasa, o çakırdan beyzâdeler içüb içüb yetürme, yerden göge ucalduğı, yanı karlı, elvan otlu gök sünbüllü güzel dağlar neye yarar, neye yarar? (Ekici, 2019; akt. Haznedaroğlu ve Karagöz, 2019: 206).

Yayla ve kışlak kavramları, eski ve yeni Türklerin günlük hayatında vazgeçilmez iki önemli kavrama işaret eder. Yayla ve kışlak, biri diğerini tamamlayan, biri olmaksızın diğerinin önemi olmayan iki unsurdur. Türklerde, yayla ve kışlak hayatı, kesin töre ve geleneklerle düzen altına alınmış, her topluluğunun nerelerde yazlayıp nerelerde kışlayacağı kesin törelerle belirlenmiştir. Türklerde yayla hayatı, bir tutku ve önüne geçilemez bir alışkanlıktır. Yaylaya çıkmayanlar, fakir ve bahtsız kişilerdir (Ögel,1978:1). Görüleceği üzere geçmişten günümüze Türkler, göçebe yaşam şeklinin temelinde var ettikleri bir yaylacılık kültürüne sahiptirler. Yaşanan değişimlerle

hayvancılık temelli yaylacılığın yanı sıra turizm eksenli yaylacılık faaliyetleri ortaya çıkmış, bununla birlikte bu kültürel aktivite varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

2. Göç Olgusunun Malatya Yöresi Türkülerine Yansımaları: Yayla Türküleri

Türküler halkın yaşam faaliyetlerine ve varlık gösterdiği mekâna ışık tutan sözler içermekte ve bu şekilde kendi dile getiriş biçimine özgü toplumsal bir zihin haritası oluşturmaktadırlar. Halkın varlık ve yokluk serüveni içerisinde göçü ve yaşanan duyguları ifade eden her türkü birer yaşam hikâyesi olarak önem taşımaktadır. Duygu aktarımı sağlayan türküler iletişim kurmanın bir yoludur. Yani halkın acılarını, kederlerini, sevinçlerini, umutlarını, hatıralarını kısaca tüm yaşantılarını, yaşadığı ve beslediği çeşitli duyguları türkülerde takip etmek mümkündür. Savaşlar, salgınlar, hastalıklar, göçler gibi sosyal yaşamı etkileyen olaylar türkülerde toplumsal vicdan ve hafızadan süzülerek söze ve ezgiye dökülmektedir. Türkler var oldukça türküler de var olacak ve toplumsal yaşamın tercümanı olma işlevini kaybetmeyecektir. Bu bağlamda Türk kültür hayatında göçebe kültür ve izleri sürdükçe türkülerde de ifade bulmaya devam edecektir.

Malatya türkülerini değerlendirdiğimizde göç kavramının öncelikle bir yerden ayrılma, yer değiştirme manasında, yani temel anlamında gurbet temasını ifade ettiği görülmektedir. Ekonomik sebeplerle yapılan göç bir zorunluluk içerdiğinden memlekete olan hasreti ve ayrılığın yarattığı üzüntüyü dile getirir. Yurdunu terk edip göç edenler gittikleri yere ait hissetmez çünkü akılları ve kalpleri memlekettedir. Geçimini sağlamak amacıyla pamuk zamanı Adana'ya göç edenler kısa süreli yaşanan iç göçün hüznünü türkü sözlerinde dile getirmektedir:

Boşalırsın terki diyar edenle

Elbet yüzüm gülmez benim Darendе

Senden göçenlere sorsam yerini

Harita da bilmez benim Darendе

(Kurt, 2016: 443).

Adanacılar yürüdü

Dağları duman бүrүdü

Sür be şoför makineyi

Yârin yaylası göründü

(Kurt, 2016: 372).

Bazen de kırık hava türkülerde yaşadığı göçle mutluluğa kavuşan kimselerin duygularına rastlamak mümkündür. Göç her zaman bir ayrılışı ifade etse de mutsuzluk getirmez. Yeni yurt edilen yerde hem sevdaya düşmek hem de geçimini sağlayacak bir iş sahibi olmak göçün aydınlık tarafıdır. Bu durum yöreye ait bir türküde şöyle dile getirilmiştir:

Erzurum'dan göç eyledim

Fındık (kırdım) fıstık iç eyledim

Bin derdimi heç eyledim

De gülüm nanay nanay nanay

He gülüm nanay nanay nanay (Kurt, 2016: 496).²

²Erzurum ve Kars'tan yöreye göç ederek Malatya/Arapgir'e yerleşen ve su kanalı yapımında çalışan ustalardan birinin söylediği anlatılan türkü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Begüm Kurt (2016). Malatya Yöresi

Göçün kavram olarak algılandığında ilk uyandırdığı anlam, bazı türkülerde imkânsızlığa vurgu yapmak amacıyla araç olarak kullanılmıştır. Sevgiliye kavuşma hayalinde olan âşık, geleneksel ifadeler kullanarak bunu şöyle dile getirmiştir:

Göçün gelir kurban göçümüze kavuşur

Bayram gelir de kanlı kinli barışır

Bizim barışmamız mahşere kaldı

Dumanlı dağlar ölürüm dağlar

Muhannet gelin derdin mi derin oy (Kurt, 2016: 378).

Malatya türkülerinde göçün ikincil kullanımı ölüm teması üzerinedir. Fani dünyadaki yaşamının sona erdiğini, gerçek yurdun öteki dünya olduğunu izah eden aşığıdaki türkü sözlerinde, ölüm bir göç yolculuğuna benzetilmiştir:

Yalan dünya derler senin adına

Neden böyle doyum olmaz tadına

Gelen gider konan göçer yurduna

Yetmez mi elinden çektiğim dünya (Kurt, 2016: 421).

Benzer bir ifade biçimi yöreye ait en çok bilinen türkülerden biri olan *Sunam* türküsünde de geçmektedir. Göçüp gitmek deyiminin kullanım bulduğu türkü sözlerinde, bir yandan yok oluş ifade edilirken, diğer yandan sevdiğine kavuşamayan âşık ölümünden sonra sevgiliden artık ağlamamasını, bundan gayrı gözyaşlarının fayda etmeyeceğini söyleyerek sevda türküsünde duygularını şöyle dile getirmiştir:

Bir gün şu dünyadan göçüp gidersem (sunam sunam kölen olam aman)

Boşa gider de gözyaşların ağlama(sunam sunam kölen olam aman)

Yok olur benliğim çürürse beden (sunam sunam kölen olam aman)

Boşa gider de gözyaşların ağlama (Atılğan ve Turhan, 2002: 202; Kurt, 2016: 430).

Ölüm temasının işlendiği bir başka Malatya türküsünde bu kez konup göçmek deyimi bir başka ifadeyle doğum ve ölüm kavramları, dünyanın geçiciliğine vurgu yapılarak işlenmiştir. Dünya bir handır, geçici bir konaklama yeridir. Dünyaya gelen insan bir yolcudur, bir müddet sonra göçüp gidecektir:

Âşıklar zikreder der ki Süleyman

Beni göğnünüze eyleyin mihman

Gonanlar göçüyü bu dünya bir han

Namus borcumuzdur ar nolur nolur(Kurt, 2016: 504).

Göç olayının yaşanması için gidilen mekânın olumlu, uzaklaşılan mekânın ise bir süreliğine de olsa olumsuz niteliklere sahip olması gerekir. Dolayısıyla sosyal, siyasi, ekonomik ve çevresel birtakım faktörler göçe neden olabilir ve bu doğrultuda da göçün

niteliği ile adlandırılışı da farklılaşır. Türkülerde göçlerin ekonomik, sosyal, bireysel sebeplerini görürüz. Bu bağlamda göçün bir amaç değil amaca ulaşmak için bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Malatya yöresi türkülerinde göç bağlamında gurbet teması ile yurttan ayrılışlar ve bu dünyadan göçüp gitmek yani ölüm temaları dışında en çok yayla göçleri işlenmiştir. Günümüzde modernleşmenin ve teknik gelişmelerin sağladığı imkânlarla zayıflayan gelenek, ekonomik etkenlerin yürütücülüğünde yerine getirilirken yine bu şartların sağladığı getirilerle imkânların genişlemesi ile yayla kültürünün turizm kaynaklı sürdürülmesine olanak tanımış ve varlık göstermeye devam etmiştir. Bu bağlamda bir çeşit nüfus hareketliliği olan yayla göçleri, önceleri sadece geçim kaynağı olan mera hayvancılığının devam ettirilmesi amacıyla yapılan geleneksel yayla göçleri olarak görünürken, günümüzde zorlayıcı mevsim koşullarından kaçınmak için kısa süreliğine iklimi uygun, serin yerlere gitmek amacıyla da yapılmaktadır. Ancak temel sebebi ne olursa olsun bu kültürel bir olgudur ve kültürün en özel ifade araçlarından biri olan türkülerde icraya sebeptir.

Göç alışkanlığının bir uzantısı biçiminde, mevsimsel olarak gerçekleştirilen yayla göçlerini kadim bir aktivite olarak türkülerde değerlendirmek mümkündür. Türkler zaman içerisinde hayat şartları ve geçim kaynakları üzerinde yaşanan gelişim ve değişimle birlikte yarı göçerlik işini yayla kültürünün etrafında şekillendirmişlerdir. Yörenin geçim kaynağı olan hayvancılık faaliyetleri doğrultusunda yapılan yayla göçünde yaylacılık geleneğinin izlerini görmek mümkündür. Yayla göçlerinin geçim şekillerine bağlı gerçekleştirildiği Malatya'da, yöreye kayıtlanmış türküler değerlendirildiğinde bu durum açıkça görülmektedir:

Kara koyun eve girmez kaçardı

Her çadırda bir kazan süt pişerdi

Yayığın tulumun n'oldu yaylalar

Viran kalmış yaylalar (Kurt, 2016: 453).

Bununla birlikte yayla göçü daha kısa süreli, daha dar bir mekânda ve daha az bir kitle ile gerçekleştirildiğinden göç kavramından farklı bir anlamı yüklenmektedir. Bu bakımdan göç temel kavramına dayanmakla birlikte yayla göçü farklı bir nitelik taşımaktadır. Aşağıdaki türküde yaylanın sevgiliyle kavuşulan yer olduğunun ifadesi ve bu yaşam alışkanlığının devam ettirilmek istenmesi türkünün bağlantı bölümünde dile getirilmiştir:

Pınarın taşı oluklu (Kardaş)

Feleğinen satranç oynadım

Akarsuları balıklı

Oynadıkça beni üttü

Yuk'orbadan bir yar sevdim

Felek kantar vurdu yıktı

Omuzu çifte belikli

Yar söyledi ben ağladım

Bu sene de yaylaya göcek anam oy

Yarınan yaylayı gezek bir zaman oy (Kurt, 2016: 583).

Yayla hayatının vazgeçilmezi çadır, yaşam mekânı olarak Malatya yöresi türkülerinde yayla ve göç kavramlarıyla daima bir arada kullanılmıştır:

Bazı bazı da içer idik

Yaylalara göçer idik

Çadır kurar iner idik

Can yoldaşım beni bekler (Kurt, 2016: 411).

Yayla göçlerinde gidiş kısa sürelidir. Bazen bu kısa süreli ayrılış sevinç içinde gerçekleşse de çoğunlukla üzüntü vericidir. Bu nedenle yârine kavuşamayan aşığın gözü, kulağı oradadır. Çünkü âşık yurttan, sevdiği ondan uzakta yayladadır. Sevgili yayladan gelmesi beklenendir. Yayla bir anlamda ayrılığın ve uzaktaki sevgilinin sembolü olmuştur. Bu bakımdan yayla türkülerinde en çok sevda konu edilmiştir.

Yaylasına vardım yağmur yağıyor

Yaslanmış duvara boyun eğiyor

Dedim güzel neden boyun eğersin

Dedi babam seni bana vermiyor

(THMSEA, 2006:112).

Gelin oldum Karabekir eline

Yedi bayram kına yakmak elime

Kurban olam çiğdem gibi geline

Yayladan gel suna gelin yayladan

(TRTHM Repertuarı No: 4205).

Önüme koydular ıssı hediği

Aramızda vardır karhan gediği

Bana derler kimin kızı gelini

Yayladan gel kömür gözlüm yayladan (TRTHM Repertuarı No: 2074).

Yurttan ayrılışın ifade bulduğu yayla türkülerinde doğa bu kopuşun ruh halini yansıtır bir çehreye bürünmektedir. Dumanlı dağlar, yağmurlu yaylalar bu ahvalin, gam ve kasvetin panoramasını çizer:

Yaylacılar da yürüdü

Dağları duman bürüdü

Durma yerit arabayı

Yârin yaylası göründü (TRTHM Repertuarı No: 743).

Türküler bir yöreyi çok çeşitli açılardan yansıtan edebi ürünlerdir. Yalnızca manevi yapı değil, yörenin maddi yapısı ile ilgili bilgiler de sunar. İklimi, yer şekilleri, bitki ve hayvan çeşitliliğini, biyolojik zenginliğini de türküler aracılığıyla görebiliriz. Doğayı konu alan türküler böyledir. Doğa motifi olan yayla üzerine söylenmiş türküler her ne kadar ayrılık ve aşk ifade etse de yaylaların fiziki atmosferinin de anlatım bulduğu görülmektedir. Malatya yaylalar yöresidir. Coğrafi yapısının sağladığı geniş, verimli ve doğa güzelliklerini kucaklayan güzel yaylaları türkülerde şöyle dile getirilmiştir:

Karşiki yaylanın cılga³ yolları (suna gelin ağlama)

Çağlayıp gider de dere suları (suna boylum ağlama)

Bize mesken oldu gurbet elleri (derdi güzel ağlama)

Soldu bu yaz ömrümüzün gülleri (derdi güzel ağlama)(TRTHM Repertuarı No: 26).

³Cılga: keçi yolu, dar, patika yol.

Hani çıktığımız (da) serin yaylalar

Nerde indiğimiz (de) yeşil ovalar (felek felek ben neyim)

Gel hele anam gel (de) viran yurlara

Yine yosun tutmuş (da) ulu gayalar (TRTHM Repertuarı No: 513).

Yaylaların bu doğal hüsünü, yüksek konumu, bahar ve yaz aylarında insanlar için ideal serin havası, renkli çiçekleri ve soğuk, duru suları ile güzelliği türkülerde sıkça dile getirilmiştir:

Ben bu yaylaları da yaylayamadım

Soğuktur suları da boylayamadım (Ülger doğmasın sabah olmasın)

Bir güzelin gönlünü de eyleyemedim

Kör ola gaderim de yardan ayrıldım (Elin garezi ayırdı bizi aman)

Gökçeklidir yaylaların gülleri

Gaymaktan datlıydı da yârin dilleri

Ülger doğmasın sebep olmasın

Mevlam güldürür mü garip kulları

Kör ola gaderim de yardan ayırdı

Elin garezi ayırdı bizi (Kurt, 2016: 414-415).

Bazen bu yüksek rakıma sahip yaylalar, sevdiğinden ayrılmış gurbete gitme düşüncesinde olan âşığın uykusunu alamamasına sebeptir. Âşığın yaşadığı sıkıntı ve huzursuzluk yöreye ait bir türküde şöyle ifade edilmiştir:

Kırmızı güllerin sarı tohumu

Yayla yüksek alamadım uykumu

Eğer gurbet ele gider gelmezsem

Seher yeli dağıt benim kokumu (TRTHM Repertuarı No: 1009).

Malatya türkülerinde yörenin bitki hazinesinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkan yabani bitkilerden biri olan, birçok hastalığın tedavisinde kullanılan, uzun boylu, kalın ve sert bir gövdeye sahip, sarı çiçekli çavşır otu, yaylacıların göç zamanı yaptıkları bir iş olarak çavşır biçme geleneği ile yayla göçü sırasında gerçekleştirilen faaliyetlerin ifadesi olarak türkülerde yansıma bulmuştur. Bazen de âşık, sevgiliye kavuşmak için çavşır olmak ister:

Yaylacılar da göçtü m'ola

Çavşırını da biçti m'ola

Gidin sorun o güzele

Acep benden geçti m'ola

(Kurt, 2016: 623-624).

Yaylanıza (da) çavşır olsam (ağa gelin de)

Birgün de gelir biçer misin

Çay ağzına köprü kursam

Bir gelir de geçer misin

(TRTHM Repertuarı No: 429).

Kimi türkülerde artık gidilmeyen yaylaların viran halinden dert yanılır. Kimi zaman kimsesiz, ıssız ancak yine de güzelliğini yitirmemiştir, kimi zaman da bingıldak çayırları sararmış, harap olmuştur. Kalabalık halde göçülen güzel yaylalar, orada geçirilen keyifli vakit özlemle anılır:

Bugün seyran eyledim bizim elleri Alaçayır'a vardım içim sızılar
Kurda kuşa mekân olmuş yaylalar Yüz evlik zamanı gönül arzular
Yine demet demet açmış gülleri Türküler söylerdi berici⁴ kızlar
Dedim ki merhaba küsmüş yaylalar Gel hele de benim bercim gel hele gürcüm
gel hele (Kurt, 2016:453). (Kurt, 2016: 383).

Nasıl ki şahinler yuvalarını yüksek yerlere kuruyorlarsa âşıklarda sevdiğiyle yüksek yaylada kavuşup birleşme isteğindedir. Yayla türkülerinde, yaylaya göç yolculuğunun intizamı sevdasına düşülen Türkmen kızının göç macerası ile ifadelendirilir:

Havayı da deli gönül havayı
Alucuguşu da yüksek yapar yuvayı
Türkmen gızı da gaterlemiş mayayı
Çekip gider de yaylasına bir gelin (TRTHM Repertuarı No: 990).

Türkü sözleri vasıtasıyla göçle ilgili yerel deyimleri bulmak mümkündür. Göçebelerin göç esnasında konakladıkları yer, yörede konalga sözcüğü ile adlandırılmaktadır. Yersiz yurtsuz olmak, konaklayacak bir mekânın olmaması türküde şöyle dile getirilmiştir:

Dağlar senin ne garanlık ardın var
Lale sümbül boynun eğmiş derdin var
El âlemin konalgası yurdu var
Bizim konalgamız dağlar üstüne (Kurt, 2016: 470).

Yayla göçleri yoğun düzenlemelerle gerçekleştiğinden yolculuk öncesi yapılan hazırlıklar, göç yolculuğu ve sonrası geçici yerleşmenin sağlanması işlemleri ile yorucu bir hadisedir. Türkülerde bunun göstergesi olarak yaylacı yorgun sıfatı ile nitelendirilir:

Yüce dağların gıcısı
Yorgun olur yaylacısı
Benim sevdiğim o güzel
Şu obanın da birincisi(Kurt, 2016: 640).

Sonuç

Ölüm olayını dahi göç etmek ifadesi ile ilişkilendirmiş bir toplumun, önemli yaşam faaliyetlerinden biri olan göç, edebi alanda da yansıma bulmuştur. Bu faaliyetin kültürel bir mirası olarak değerlendirilebilecek olan yaylacılık geleneği, ortaya koyduğu değerler bağlamında birtakım zenginlikler içermektedir. Yarı göçebelik ve yayla kültürünün

⁴Berci: Yörede süt sağan kadın ve çoban anlamında kullanılmaktadır.

izlerinin takip edilebileceği önemli verimlerden biri türkülerdir. Yaylacı türküleri olarak sınıflandırılacak verimlerde sosyal, kültürel ve ekonomik şartların halkın hayatındaki etkileri ve bunların türkülerle yansımaları değerlendirilmiştir. Böylece geçmiş yaşam alışkanlıklarının yayla göçleri ile devamlılığında, türkülerle kurulan ifade dünyasının nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöreyle ait türkülerde yayla göçlerinin tamamen yaşam faaliyetleri ile ilgili ve mevsimsel yapıldığı anlaşılmaktadır. Zamanı geldiğinde değiştirilmesi gereken mekân, her ne kadar dezavantajlı da olsa terkedilen mekâna dair yaşanmışlıklar ile tecrübe edilen ayrılık, acı ve üzüntü verici olur. Yayla kültürünün bir ifadesi olan; yayla göçünde yaşananları anlatan ya da yayla göçüne eşlik eden türküler halkın duygu dünyasını yansıtmaya bakımından önemlidir. Bu türkülerde yurt sevgisini, doğa güzelliklerini, göç olayının temelinde yatan faktörleri, temel ihtiyaçların zorunlu kıldığı yaşam faaliyetlerini ve dolayısıyla halk ekonomisini görmek mümkündür. Giyim kuşam kültüründen yeme-içme kültürüne, hikâyelerden inanç pratiklerine varıncaya kadar birçok bileşenin sergilendiği yayla türkülerinde yaylak ve kışlak mekânlarının durumu, göç zamanı, göçün nasıl yapıldığı, göç edenin geride bıraktığı sevgili ve yaşadığı ayrılıktan duyduğu üzüntü gibi konular anlatım bulmuş, yayla kavramının sembolik olarak da kullanıldığı görülmüştür.

İncelenen 250 türkü metni içerisinde 5'i kırık hava, 20'si uzun hava olmak üzere 25 göç türküsü tespit edilmiştir. Bu türkülerin 18'i yayla göçleri üzerinedir ve neredeyse tamamı aşk ve seveda konuludur. Yalnızca ikisi tamamen yaylalara özlem ve viran olmuş yaylaya duyulan üzüntü hakkındadır. Toplumsal geleneklerin şekillendirdiği yayla göçü, tarihi geçmişimizde temel niteliklerimizden birini oluşturan konargöçerliğin bir uzantısı görünümündedir. Göç türkülerinin günümüzde daha çok yayla göçleri ve yarı göçebelik faaliyetleri ile devam ettirilen göçebe kültür yaşamının ezgili ifadesi olan türkülerde, doğanın canlı ve taze kokusuyla üflenen yayla türküleri ile özlem, aşk ve ayrılık anlattığı tespit edilmiştir.

Kaynakça

ABBASOV, Elçin (2012). “*Köroğlu Destanında Göç Semantemi*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 3-7.

ALPTEKİN, Ali Berat (2010). “*Türk Halk Hikâyelerinde (Kerem İle Aslı, Şah İsmail İle Gülizar, Hurşit İle Mahımihri, Cihan ve Abdullah) Göç*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Ali Duymaz, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 86-96.

ARI, Bülent ve TÜRKAN, Hüseyin Kürşat (2018). Karacaoğlan'da Göç, *Karadeniz*, S. 39, s. 30-45.

ARVAS, Abdulselam(2012). Türk Destanlarına Yansıyan Göç Olgusuna Genel Bir Bakış, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S. 1, (Balkan Özel Sayısı-1), s. 215-226.

ATILGAN, Halil ve TURHAN, Salih (2002). *Malatya Musiki Folkloru*, Ankara: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

DURMUŞ, İlhami (2014). Türk Kültür Çevresinde Kültür Adlandırmaları, *GaziAkademik Bakış*, C. 8, S. 15,s. 269-298.

EKİCİ, Metin (2019). *Soylamalar ve 13. Boy: Sahur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GÖKŞEN, Cengiz (2019). “*Türkülerde Yayla ve Yaylacılık*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları, 225-239.

GÜMÜŞÇÜ, Osman. (2016). “Yaylak ve Kışlak”, TDV İslâm Ansiklopedisi, EK-2, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 677-678.

HAZNEDAROĞLU, Aslıhan ve KARAGÖZ, Didem Ayça (2019). “*Yayla Kültüründe Kadın İşi – Erkek İşi Algısı Üzerine Bir Çalışma: Aşağı Çağrankaya Yaylası Örneği*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu(26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları s. 205-224.

KAFESOĞLU, İbrahim. (2011). *Türk Millî Kültürü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KARADEMİR, Fevzi (2019). Sözlüksel Anlambilim Açısından Göç (±) Kavramı, *Social Science sStudies Journal*, C. 5, S. 43, s. 4872-4885.

KUNDAKÇI, Sibel (2019). “*Kastamonu Kazası Yaylakları (1487-1582)*”, Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildirileri, Ed. Prof. Dr. Mustafa Cin ve Dr. Öğr. Gör. Nazım Kuruca, Giresun: Giresun Üniversitesi Yayınları, 240-259.

KURT, Begüm (2016). Malatya Yöresi Türkü Söyleme Geleneği ve Malatya Türküleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

ÖGEL, Bahaeddin (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş 1, Türklerde Köy ve Şehir Hayatı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖGEL, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi*, C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖNAL, Mehmet Nacive DURSUN, Aysun (2012). “*Muğla'da Konargöçer Yaşam ve Yaylacılık Geleneğinin İzleri*”, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Kitabı, İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, s. 716-724.

TRT Halk Müziği Repertuarı, <https://www.repertukul.com/> (Erişim tarihi: 7.06.2020).

Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi (2006), C. 1, Ankara, Müzik Dairesi Başkanlığı.